



Met drillboor en betonschaar

Record aantal dammen verwijderd

TEKST

Eric le Gras

FOTOGRAFIE

Jelger Herder, Rob Kleinjans,
Anatas Kubilius, Sigrun Lange,
Hanna Ollikainen,
Sportvisserij Nederland,
Tore Solbakken en Raphaela Titus

Het lawaai van drilboren en betonscharen hoort niet thuis in onze binnenwateren. Toch luistert Herman Wanningen – van de World Fish Migration Foundation (WFMF) – er graag naar: “Ook in 2022 zijn er in Europa weer meer barrières voor migrerende vissen gesloopt.”



In Nederland bleef het aantal beperkt tot acht stuwen maar Europa als totaal was vorig jaar goed voor een record-aantal van 325 verwijderde overbodige dammen en stuwen. Een verbetering van het record van 240 uit 2021. In de ranglijst van landen staat Spanje bovenaan met een score van 133. Kennelijk slaat de boodschap van de WFMF, samen met het Europese samenwerkingsverband Dam Removal Europe (DRE), in dat land het best aan.

De acties voor dam removal, de Engelse term die in internationaal verband gebruikelijk is, begonnen in 2016. Wanningen: "Met de WFMF zetten we ons toen al in voor migrerende vissen. We richtten ons vooral op de aanleg van voorzieningen als vistrappen en het visvriendelijker maken van de turbines van waterkrachtcentrales." Nuttig werk maar echt zoden zette het niet aan de dijk: "We kwamen er achter, dat die aanpak niet effectief was. Om te beginnen hebben trekvisseren meer moeite om een vispassages te passeren dan we dachten en ondanks aparte voorzieningen bij waterkrachtcentrales, worden vissen daar nog steeds massaal vermalen", zegt Wanningen.

Van niets naar nergens

Maar wat belangrijker is: bij de aanleg van aparte voorzieningen voor migrerende vissen blijven obstakels als dammen of stuwen gewoon staan en dat betekent dat een rivier of beek zich nog steeds niet op een natuurlijke manier kan



Naast het herstel van de waterkwaliteit, is het verwijderen van dammen noodzakelijk om aan de ecologische KRW-doelstellingen te voldoen.

gedragen. Volgens Wanningen zijn zulke voorzieningen daarom weinig meer dan snelwegen die van niets naar nergens leiden. "Want waar brengen ze migrerende vissen naartoe? Naar een rivier of beek met weinig natuurlijke stroming, een eentonige bak water zonder erosie, sedimentatie, stromingsprofielen, overstromingsvlakten of moerassen."

Daar schieten vissen weinig mee op, want zij hebben afwisseling nodig. Niet alleen migrerende vissen, ook andere vissoorten kunnen niet zonder gebieden met verschillende kenmerken voor voedsel, geschikt paaigebied of de koelte of juist de warmte op te zoeken. Net als de rest van de natuur; van waterplanten en insecten tot zoogdieren als de otter.

Dat besef is inmiddels doorgedrongen bij Europese beleidsmakers en terug te vinden in de regelgeving van het Water Framework Directive en de Natura2000 Directive van de EU. Bovendien is er een Nature Restoration Law in behandeling, die onder andere voorschrijft dat Europese rivieren en beken over een

Dam Removal Europe (DRE)

In Dam Removal Europe werken zeven organisaties samen aan het herstel van vrij stromende rivieren en beken: het Wereld Natuurfonds, The Rivers Trust, The Nature Conservancy, the European Rivers Network, Rewilding Europe, Wetlands International en de World Fish Migration Foundation (WFMF).



De Noorse Tromsa rivier voor en na het verwijderen van de dam: zelfs dammen met een groot hoogteverschil kunnen worden verwijderd.

lengte van 25.000 kilometer weer vrij moeten gaan stromen.

150.000 overbodige dammen

Dat is een begin maar als je bedenkt dat het in Europa al met al om miljoenen kilometers dam gaat, dan is het niet indrukwekkend. Niet meer dan

Damremoval kan bovendien onveilige situaties bij verouderde dammen voorkomen en bespaart onnodige onderhoudskosten.

Wanningen ziet die 25.000 kilometer daarom vooral als symbolisch: "Het moet op dezelfde manier gaan werken als bij de vistrappen en de andere voorzieningen voor migrerende vissen. Ook daar zijn we begonnen met kleine, maar aansprekende projecten en vooral met mensen die geloven dat je met een positieve boodschap anderen mee kunt krijgen. Ondertussen zijn we overgestapt op damremoval maar de aanpak blijft hetzelfde. In Europees verband zie je dat het werkt. Steeds meer landen gaan meedoen en daar zijn we blij mee."

Waterpeil controleren

Nederland staat met de verwijdering van acht stuwen in Zuid-Nederland – drie in de Geleenbeek, drie in de Raamsloop, een in de Groote Beerze en een in de Reusel – op een bescheiden achtste plaats. Na Spanje met 133, Zweden met 69 en het Verenigd Koninkrijk met 29, maar nog voor Duitsland met 5. Gaat dat niet wat traag? Met name in de Nederlandse beken is er een wereld te winnen. "Het probleem: waterschappen willen het waterpeil bijna tot op de centimeter reguleren. Dat betekent dat ze doorgaans niet kiezen voor damremoval maar voor vistrappen, waarmee ze meer controle houden op het waterpeil."

Kiezen ze toch voor verwijderen, dan gaat dat op een voorzichtige manier. De vrij stromende beek die dan ontstaat, krijgt een breed stroombed waardoor de stroomsnelheid laag blijft en er komen vaak drempels in te liggen die peilver schillen tegengaan", zegt Wanningen. Echt natuurlijke beken blijven daarom zeldzaam, al is de Drentse Aa een voorbeeld van wat er mogelijk is. De Overijsselse Vecht bij Junne begint na een paar aanpassingen ook natuurlijker te ogen. Het stroombed is versmald en er is ruimte voor overstromingen maar het gaat om een traject van niet meer dan anderhalve kilometer. Uiteindelijk zullen waterschappen moeten kiezen, zegt Wanningen: "Bijvoorbeeld in de Overijsselse Vecht. Functies als landbouw, afvoer van afvalwater, sportvisserij, natuur en recreatievaart gaan daar niet samen. Wil je ruimte maken voor vismigratie en biodiversiteit en daarmee bijvoorbeeld ook voor vliegvissen op zeeforel en winde, dan moet dat een positieve keuze zijn. Als je alles tegelijk wilt, dan doe je niets goed."

Afsluitdijk verwijderen

Een radicale manier van dam removal zou het verwijderen van de Afsluitdijk zijn. Daarmee zou een estuarium worden hersteld waarvan nog niet eens zo heel lang geleden geweldige hoeveelheden vissen en andere planten en dieren dankbaar gebruik maakten. "Mooi idee, maar niet

Niet meer dan zo'n tien procent van alle Nederlandse rivieren en beken stroomt tegenwoordig nog vrijuit

zo'n tien procent van alle Nederlandse rivieren en beken stroomt tegenwoordig nog vrijuit, legt Wanningen uit en voor Europa noemt hij een aantal van 150.000 dammen dat enkelen geen functie meer hebben en probleemloos kunnen worden verwijderd. Bovendien wijst hij op het feit dat we sinds de jaren zeventig van de vorige eeuw 94 procent van de totale visstand zijn kwijtgeraakt: "Ondertussen zijn we alweer vergeten hoe vol met vis de Europese wateren toen zaten."

De dam in de Duitse Leucherhof Weir bleek zonder problemen te kunnen worden verwijderd. Letterlijk duizenden dammen in Europa zijn niet functioneel meer.



Vissoorten

Welke vissoorten zullen profiteren van het verwijderen van obstakels in rivieren en beken in Nederland? Op een betrekkelijk willekeurig lijstje prijken in ieder geval de namen van de rivierprik, winde, serpeling, barbeel, kwabaal, paling, fint, elft, zalm en zeeforel.



De barbeel zal zeker profiteren van het verwijderen van dammen, stuwen en andere obstakels.

haalbaar”, zegt Wanningen. “Alleen al omdat het IJsselmeer fungeert als zoetwaterbekken.” Wel rekent hij op een forse toename van de visstand in het IJsselmeer als de Vismigratierivier in 2025 open gaat: “Die kunstmatige rivier biedt trekvisserij vrije doorgang van de Waddenzee naar het IJsselmeer en terug. Dat is misschien geen dam removal maar een gaatje in de Afsluitdijk is voor Nederlandse begrippen al een wonder. Herstel van de visstand in het IJsselmeer kan pas echt op gang komen, als daar speciale voorzieningen voor vis komen zoals schuilmogelijkheden.”

In de Rijn en de Maas zijn ook verbeteringen mogelijk. Daar gaat het in de eerste plaats om waterkrachtcentrales. Deze brengen weinig op – 0,02 procent van de totale Nederlandse energieproductie – maar houden wel veel migrerende vissen tegen. Verwijderen van die centrales gaat niet zonder slag of stoot, verwacht Wanningen:

“Energievoorziening is een gevoelig onderwerp, waarmee flinke belangen zijn gemoeid. Toch wordt het tijd dat we in Nederland de discussie over de waterkrachtcentrales gaan voeren. Er valt veel te winnen, zeker als er afspraken komen met Duitsland, Zwitserland en België.”

In het buitenland is genoeg gaande; in Oekraïne is in 2022 de 120-jarige Bayrivka Dam verwijderd in de Perkabala Rivier in het Verkhovynski National Park. De dam had ooit een functie voor het transport van boomstammen maar was slecht onderhouden en vormde een veiligheidsrisico voor de omgeving. Met het slechten van de dam is 27 kilometer van de Perkabala vrij komen te liggen, waarvan onder andere zalm, forel, beekprik profiteren en in hun kielzog ook bruine beer, otter en wezel. Oekraïne wil in 2030 drieduizend kilometer rivieren en beken weer de vrijheid geven en blijft, ondanks de oorlog, vasthouden aan dat voornemen.

Campagne van sportvissers

Zweedse elektriciteitsbedrijven steken een miljard euro in het opheffen van dammen van waterkrachtcentrales die de vismigratie belemmeren en landen als Noord-Macedonië en Hongarije haakten in 2022 aan bij de DRE. In Noorwegen is een verouderde dam in de Tromsa-rivier afgebroken na een vijf jaar durende campagne van lokale sportvissers van de Gulbrandsdal Sportfiskeforening. Vissen als de zeeforel komen terug in de Tromsa en de Noorse sportvissers krijgen een interessanter viswater. Finland verwijderde een paar werkende waterkrachtcentrales met een flinke omvang, waarvan de zalm- en forelpopulatie

profiteert. Duitsland blijft achter, onder andere omdat dat land kleine waterkrachtcentrales blijft subsidiëren. In Zuidoost-Europese landen als Roemenië en Bulgarije is nog weinig activiteit te bespeuren, net als in Polen. Wanningen laat een filmpje zien over de verwijdering van een dam in de Ribeiro de Odeleite in Portugese Algarve. Tegen de achtergrond van een lawaaiige drillboor vertelt een medewerker van het Wereldnatuurfonds dat de zwaar bedreigde Spaanse ‘minnow’ karpers hier betere kansen krijgt en hij noemt zelfs de zwaar bedreigde lynx. In het rijtje van internationale natuurorganisaties die het project mogelijk maakten, duikt onverwachts de naam op van de Bouwmarkt Schoonood. “Dat is een voetbalmaat van me,” lacht Wanningen, “Die vindt het leuk om soms een project te sponsoren.”

Bewustwording

Dam removal begint te leven in Europa constateert Wanningen met enige trots in zijn stem, maar ondertussen denkt hij alweer verder: “Waterkwaliteit is een thema dat onvoldoende aandacht krijgt. Er is weinig draagvlak voor, terwijl het in de nabije toekomst steeds belangrijker zal worden. Niet alleen voor de visstand en de rest van de natuur, maar voor alles en voor iedereen. Misschien kunnen medewerkers van waterschappen, hydrologen, ecologen, deskundigen op het gebied van rioolwaterzuivering en alle andere mensen die werken met water, een dag of twee per jaar les gaan geven op scholen. Zonder schoon water is er geen leven en onze waterwegen zijn de aderen waar dat water doorheen stroomt. Het wordt hoog tijd, dat we ons daar veel bewuster van worden.” ■

